

***

Стари друм кроз Херцеговину води од југа према сјеверу, или од сјевера према југу, све у зависности од тога у коме правцу крене онај који путује. То је онај далеки пут који је ишао од Дубровника, преко Херцеговине, Босне, Србије и Бугарске, све до Цариграда и којим су стољећима пролазили путници, роба, војска и све друго што пута тражи, она жила куцавица кроз коју је све протицало, журећи да што прије стигне до свога коначног одређишта.

У Херцеговини тај стари пут већином зову Турски друм. Туда некуда су, прича се, водили и римски путеви, а потом и византијски и они у вријеме процвата средњовјековне српске државе. Али народно памћење не сеже дотле, а памти се оно што је било обиљежено сваком врстом невоље и људске несреће, па због тога тај стари пут и зову Турски друм.

Он је одавно изгубио своју функцију и значај који је имао и полако зараста и нестаје. Разносе га воде, а на многим мјестима су га испресијецали и поклопили нови савремени путеви који туда воде. Ипак још траје иако је све мање у употреби јер туда, у касно прољеће и рану јесен, пролазе најчешће стада, која из нижих и сушних херцеговачких предјела путују на планине између Гацка и Фоче, гдје проведу цијело љето. У Херцеговини та стада оваца, говеда и коза зову планинштак. Она се, да не би сметала саобраћају ни саобраћај њима, најчешће и крећу

Турским друмом. Али планинштака је све мање, а друм све више зараста и нестаје.

Приче о друму, са друма и око друма још живе, али је и њих све мање. Све донедавно у Херцеговини није било куће у којој се није памтио неки од бројних догађаја са друма и око друма, најчешће трагичан, попут оне невеселе а истините приче о несрећној мајци Хасан-паше Предојевића из Пријевора код Билеће. Тим истим друмом пристајала је, уцвијељена и за срце уједена, мајка за турским караваном, који јој је одводио сина јединца Ненада у далеки крај, да га тамо потурче и обуче да постане јаничар као и бројни други српски дјечаци. Пристајући за караваном, гоњена и шибана турским канџијама, стигла је све до Чемерна, узалудно молећи да јој врате дијете. Дале није могла.

Она никако није могла да схвати турска објашњења да њено једино чедо одводе тамо далеко да би га усрећили и да би постао неко и нешто, постајући неко други.

Изгледа да је и Хасан-паша Предојевић, који је постао босански беглербег и погинуо у сукобу са Аустријанцима 1593. године код Сиска, схватио колика је цијена све те славе због чега је и наредио да се каменује његов стриц, који није могао да се растане ни од једног од својих седам синова, него је у јаничаре дао братића Ненада.

Крај Турског друма су и срушена црква и чатрња у Пријевору, које је Хасан-паша Предојевић подигао у знак сјећања на своју мајку, а испод Билеће џамија, саграђена њему у спомен.

Прича о Хасан-пашини Предојевићу у Херцеговини је добро знана. Али многе од тих трагичних прича са друма и око друма су се већ заборавиле, а оне које су остале умиру заједно са херцеговачким селима. Многе куће у тим селима остале су празне, а њихови бивши станари и насљедници, умјесто прича старих и бркатих памтиша, слушају

оне са малог екрана. Те телевизијске приче су сасвим нове и модерне, а стигле су из далеког охолог свијета, огрезлог у обиљу, који је, ради чулних ужитака, бацио под ноге велики дио онога што се некада причало и цијенило. Због тога све мање има оних који умију да испричају те старе приче са друма и око друма.

Од извора Требишњице, па скоро све до Автовца, близу педесет километара, протеже се безводан и сушан крај. Нигдје ни једног извора, али су ту крај пута чатрње на сваких сат до два хода. Прича вели да је турска војска кренула од Автовца према Билећи. Дан је био љетни, ваздух, камењар и оскудна земља ужарени, како то само у Херцеговини зна да буде, а воде ниоткуд. Марш се није прекидао, а испод самог данашњег града Билеће попадали су војници од умора и исцрпљености. Шеснаест их је умрло од жеђи, а њихови нишани и данас се налазе у мезарју стотинак метара изнад Турског друма. Тада је и наређено да се крај Турског друма изграде чатрње, које и данас служе.

Турским друмом је стољећима пролазила сила и ордија и чуо се звекет смрти, шуштала свила у трговачким сандуцима и куцало злато и накит. И увијек је крај њега било оних који су гледали како да уграбе понешто од тога – хајдука, ускока и комита и оних других што њих гоне, јер сви би да имају више него што им треба, да буду јаки и моћни и да владају. Све се у међувремену промијенило, Турски друм зараста и воде га плачу, а једино је жеља за посједовањем и влашћу остала у људима потпуно иста каква је и прије била.

КРИВОКАПИЋИ

Многа је нога корачала Турским друмом и многа поткована кундура и коњска потковица куцкала о ивице његовог камења. И многи се догађај, тужан и весео, срећан и несрећан, ружан и лијеп, збио на самом друму или ту покрај њега – у хановима, крчмама, на чатрњама, ријетким изворима и појилиштима. Од свега остали су запамћени само ружни и невесели догађаји, препуни људске невоље и недаће, злих судбина и општег зла у људима које се искоријенити не да. Све што је личило на радост и људску срећу брзо је заборављено јер је у радости пород редовно слабашан и кратковјек и по њему лако пада пепео заборавља. Много су постојанији и боље се памте патње и бол, а страх који се посије остаје трајно у свједоцима и не оставља мјеста забораву.

Можда би и Кахриман Томановић био брзо заборављен као и многи други да једнога дана, ту крај Турског друма, није био прободен металном оштрицом вила и да његов живот и смрт нису покренули толико људске невоље и зла сваке врсте.

Кахриман бијаше из познате херцеговачке потурчене породице. Нису били стигли још ни српско презиме да промијене. На ислам је прешао њихов дјед Михајло, али не због лакомости или страха као већина других, него због свађе са браћом и из пркоса свима.

Кад се потурчио, добио је кућу у Церници, која у то вријеме бијаше највећа херцеговачка варош и велико имање у Гатачком пољу. Петнаесте године се покаја и хтједе

да остави све, да оде са породицом у свијет и преостали дио живота проживи опет као хришћанин. Жена и два одрасла сина не хтједоше ни да чују за то. Припоменуше му да су његове двије кћери већ удате за муслимане и да мора да мисли и на њих.

Пред крај живота је тајно одлазио код попа и молио синове да га бар сахране као хришћанина. Обећали су му. Умро је покрај упаљене свијеће са увјерењем да ће почивати испод крста, али, чим је издахнуо, синови су се споразумјели да се обећање не може одржати и да га, ради живих, треба сахранити као муслимана. И одмах су позвали хоџу. Тако је залегао испод нишана, а на његовој ценази присутни Турци молили су Алаха да га прими у своје ценетске вртове, и то много преданије и са више жара него да је био рођени муслиман.

Синови су му били прави муслимани, одани Турској држави и предани муслиманској вјери, а већ унуком Кахриманом ислам бијаше толико овладао да је мрзио и сваку помисао на свога дједа Михајла-Махмута и на своје хришћанско поријекло.

Више од десет година провео је Кахриман на друму и уз друм, од Дубровника до Фоче и даље кроз Босну; на коњу, по хановима са јаранима, у скитњи и зулуму сваке врсте, у пићу и причи, у кавзи и свађи, а само понекад у молитви по џамијама и сунчаним херцеговачким авлијама.

Трговина и неодложни послови око имања били су му само покриће и изговор за стална путовања, а скитња и беспосличарење право занимање. Злостављао је и мучио хришћанску рају кад год би некога од њих сусрео на путу, а поготово ако није био сам.

Однио је побједу у многим мегданима и прославио се у више битака и код муслимана важио за правог газију коме нико није смио да стане на пут, али је и поред тога у њему живјела жеља да покаже пред другима како исти-

нски мрзи све што је хришћанско. По томе се бијаше надалеко прочуо.

Женско тијело и плотско уживање бијаху његова велика страст. У високој кули у граду Церници имао је четири законите жене, али ни за једну није превише марио. Њиме бијаше овладала жеља да посједује што више жена, али и да стално проналази и осваја нове, још љепше, пожељније и ватреније. И чим би стигао до жене, у њему се почињао да гаси интерес за њу и истовремено се јављала жеља да пронађе нову.

Залазио је по селима око друма, прикрадао се неопажено, а онда хватао усамљене хришћанске дјевојке и младе жене и на силу их притискивао. Искрено је сматрао да су и оне исто то жељеле, упркос чињеници да се свака снажно отимала и опирала. Да је заиста тако свједок је, по његовом мишљењу, било и њихово ћутање и скривање истине чак и од најближих. Неке су га, послвије свега, проклињале да никоме не прича, рачунајући да је за њих тако најбоље. Али и без тога он је све брзо заборављао и никада није причао, нити се хвалио својим силецијским успјесима. Гоњен превеликом страшћу, он је само хтио да пронађе ново лице и ново тијело.

То бијаше крупан и снажан човјек, огромних удова, са засуканим мишицама, велике главе и буљавих очију, али невелике памети. Руке колико лопате, а по њима одозго исцртане забрекле и чворновате вене.

Три пута се зарикао и спремао да крене на Ђабу, и то на коњу преко све Турске државе, али су га сваки пут у томе омели „изненадни послови“ у Дубровнику и Фочи. Уствари, неко би, сваки пут и у задњи час, протурио причу да се, ту негдје у близини, појавила нека нова љепотица, којој пара нема на далеко. И Кахриман би одмах заборављао на Ђабу и дато обећање и хитао да је пронађе.

Једнога поподнева, јашући ознојен и уморан уз Крнча поде, окрену улијево и сиђе низ камениту странчицу. А кад сиђе, при страни изнад једне удолице, угледа неколико кућа и чељад како улазе и излазе. Колико је само пута туда прошао, а није знао да ту има село и да је тако близу друму.

Обиђе око кршем обрасле долине и дојаха право пред кућу. Примијетише га тек кад бану и сви изађоше пред врата.

То су биле Кривокапића куће. Живјели су скупа и било их је више од тридесеторо чељади. Препаднути нагло и изненадном појавом крупна и наоружана Турчина, уз то и на коњу, Кривокапићи се ускомешаше. Мушкарци се, ипак, брзо снађоше и одмах му понудише гостопримство.

– Добро нам дошао, ефендија, сјаши да ужинамо!

Међу препаднутом чељади на вратима Кахриман одједном угледа младу жену са мјесечевом бојом лица и косом налик на лан. Све се у њему одједном преврну и устала. Зину, ужагри очима у њу и мало се погну на коњу.

Млада жена истога момента шмугну кроз врата као ласица и кућна тама је зачас прогута. Када се нагло заокренула и побјегла, угледао је узак струк и груди које су лагано поскочиле.

Хтједе одмах да пита за њу, али му Кривокапићи, додворавајући се и нудећи гостопримство, не дадоше прилику за то. Он крени да пита за жену, а они забрзај са молбама да сврати код њих на ручак, са похвалама и изјавама како им је драго што је баш туда наишао и код њих свратио.

Прихватише му коња клањајући се. Уведоше га на врата у којима је малочас нестала жена са анђеоским лицем и ланеном косом. Унутра само једна просторија са два мала прозора. Оба уска и толико тијесна да се кроз њих ни петогодишње дијете не би могло провући. На средини огњиште, а уза зид позидак за сједење прекривен губерима.

Кахриман разгледа на све четири стране, али жене нигдје није било. Није могао чудом да се начуди гдје је нестала и куда је могла да изађе. Посумња да је уопште и видио и хтједе поново да пита, али му опет не оставише времена за то.

Почеше да износе пред њега јела, све једно за другим. Салијећу га и моле да једе са свих страна. Точе му вино у велики шарени бардак и причају да су га сами произвели и да је старо пуних десет година. Кахриман халапљиво једе и пије. Обара низ грло све на прешу као да ће му ко отети, а од Кривокапића слабо ко шта залаже. Све се устрчало по кући, само тројица старијих мушкараца сједе са њим и разговарају. У ствари, највише причају они јер Кахриману језик служи само да би напола сажвакану храну превалио у једњак и прождерао.

Уста му стално пуна, али мисао никако да одријеши од женског лица које је угледао на вратима. Узалуд му причају о нечем другом и труде се да се ствар са младом и лијепом женом забашури и заборави, јер прича ту ништа не помаже. Мљацка и хлапће попут свиње и гласно клокоће кад прождире вино. А очи му стално звјеркају и пребирају по кући. Жене са мјесечевим лицем нигдје.

Настави да једе. Он је могао да поједе таман колико три друга обична човјека, али и да подигне колико друга двојица.

Кад се коначно наједе и напи вина, онда све заслади медовином и поче гласно да подригује и отпрдује. Без имало стида одријешио и горњи и доњи вез. Кривокапићи нису престајали са причом. Тако су га и испратили све причајући, клањајући се и захваљујући му се као да им је најљепши дар донио, а да није стигао да пита за оно што га је највише занимало.

Жена се звала Милица и била је доведена за једног Кривокапића прије само петнаест дана. Због њене изузет-

не љепоте, старији су препоручивали да се скрива, али она на то никако да пристане. Пристала је једино да се не креће у близини друма куда пролазе Турци и тога се строго придржавала. Младожења и остали укућани прибојавали су се да ко не шпија Турцима и да је на силу не одведу. Послије Кахриманове посјете, још се више уплашише за њу.

За Кахримана и његове зулуме Кривокапићи су били одавно чули, али сад су га први пут изблиза видјели. У ствари, познавала су га једино тројица старијих мушкараца који су са њим сједили.

Од тада Кахриман учеста да пројахује низ и уз друм кроз Меку Груду и Лађевиће. Скоро да није било дана да туда не би прошао. Али невјесте са мјесечевим лицем нигдје. Узалуд је сјаживао и прикрадао се све до куће, разгледао и тражио. Као да је у земљу пропала.

Она бијаше женско цјелокупном својом појавом, од главе до пете. Једноставна и природна, а пожељно и мило створење које се не претвара и не тражи да се мази, али је сваким својим покретом предодређена за то. Гледао је витке и високе Требињке, уске у струку толико да му се чинило да би се туда пребиле при најмањем ударцу шипке и дубровачке латинке у свиленим и шуштавим хаљинама од којих се мушкарцу одмах заврти у глави, али ово је чудо над чудима.

Једном је у Дубровнику сусрео дјевојку богато одјевену, витку, високу и лијепу, па му се на тренутак учинило да је то оно право, оно за чиме трага годинама. Али чим је сазнао да се до ње може помоћу пара, одмах се охладио. Није била ни скупа на једну ноћ, али је он одбио проводацију. Није му било до новца јер га је имао и није жалио да потроши, а ипак није пристао. Он је више волио потчињавање, ломљење и присиљавање женског бића, које се опире без потребе, иако жели то што он хоће, а та

Дубровчанка се нудила за новац, и то без икаквог опирања и стида.

Три пута је Кахриман путовао до Стамбола. Каквих све жена није видио по хановима и градовима куда је пролазио. А у самом Стамболу венецијанске играчице са префињеним тијелом и дражесним изразом лица. Па онда љупке и црнпурасте арапске робиње, покорне и миле. Па Јерменке са косом црном као угљен и бијелим ногама и лицем. Али ниједна као Кривокапића невјеста. Просто није могао да повјерује да у тако забаченом и кршевитом крају може да постоји такво женско створење.

Причао је јаранима по хановима о лијепој Влахињи, али му нису вјеровали. Некима је предлагао да ударе на Кривокапића куће и да је отму, али нису пристајали. Двојица браће Мемиха, највише из радозналости, пристадоше да је потраже заједно са Кахриманом.

Било је вруће поподне и цврчак се оглашавао у камењару када су пројахали друмом од Планика наниже. Успут среташе неке Турке, трговце из Цернице, који су се враћали из Дубровника. Објаснише да су и они пошли за Дубровник због трговине.

Повише Меке Груде хтједоше да испребијају неко српско момче које је вирило из грмља крај пута, а није се ни поклонило нити очи земљи оборило кад су они наишли. Није чак ни капу скинуло. Кад га оштро упозорише, на то младић поче да бјежи кроз косе и крш према оближњој шуми. Млађи Мемих потјера коња за њим, али брзо одустаде од гоњења јер га дочекаше стијене и крш, а и младић се већ био изгубио у шуми.

Одлучише да Кривокапића кућама приђу са сјеверне стране одакле их најмање очекују. Пронађоше у сиву камењару једну ногостопицу и кренуше њоме наниже. Кад избише на неки зараванак, десно од себе одједном угледаше долину, обраслу травом и камењем, а на сред ње чатр-

ња. На чатрњи сама Кривокапића невјеста поји говеда. Кахриман је још издалека одмах познаде и силно се обрадова.

Браћи Мемихима рече да је то она и даде им знак да остану гдје јесу, а он се поче лагано на коњу спуштати чатрњи. Није је испуштао из вида. Влахиња. Лијепа Влахиња. Вадила је воду у бакреној канти и сипала је говедима у дрвено корито покрај чатрње. Комешала су се говеда, прегонила око воде, а она викала на њих.

– Ујсту! Ћуља! Ојевоч! – понављала је по више пута.

Упијао је у себе сваки њен покрет и прилазио јој са леђа. Била је гологлава и са плетеницама сложеним позади у вијенац. Горе на њој само ланена кошуља кратких рукава. Руке обле и бојом најналичније путеру.

Одакле овакво створење међу Кривокапића мрком и препланулом чељади, међу забрађеним женама и чулавом дјечурлијом? Очигледно да је залутала и да није ни за те куће ни тога младића за кога су је дали.

Врат јој дуг и обал и он мјесечеве боје као и руке и лице. Све то тражи мушкарца и треба га више од воде и хљеба и једино јој је ваздух од тога пречи. Да му то није јасно стао би и гледао је цијели сат и не би ништа проговарао, нити би тражио да она било шта говори. Помисли на Мемихе који су га чекали на зараванку и покаја се што их је повео. Али нека се ни случајно не надају да она може да припадне и њима. То нека избију из главе јер је Кахриман спреман и сабљу да потегне на свакога ко је и прстом дотакне.

Затезао је узде коњу и тјерао га да иде полако, а бијелац је, научен а миран, стављао све ногу пред ногу као да броји кораке. Већ је замишљао како је притискује у страни изнад чатрње и слатка га језа подилазила са дна стомака па све до грла. Разведравало му се у глави од среће. Видио је како јој, испод дуге и лагане плаве катуле, бљескају пуни и глатки листови.

Забављена послом, Милица га је примијетила тек кад је пришао сасвим близу чатрњи и препознаде га у трену. Отури канту од себе која звекну тупо од довратнике, а онда скочи са чатрње и поче да бјежи.

Сав претворен у љубавни занос, Кахриман се изненади. Шта јој би? Све жене хоће то, она поготову, а бјежи. Влахиње не крију да требају мушкарца и јавно показују понешто од онога што имају. Да није тако, покривале би се и сакривале као и муслиманке.

Кахриман опусти узду бијелцу, викну на њега и мамузну га. Коњ полетје преко ледине за женом која је бјежала. Трчала је колико је ноге носе и изгледала веома брза, а то га је још више дражило.

– Стани! Чекај! Не бој се! – викао је сав полегао по бијелцу.

Није се окретала. Док је обишао чатрњу и канцијом ошинуо говеда, која су му препријечила пут, жена одмаче. Трчала је према косама и кршу.

Стиже је на самој ивици ледине, полеже још више по коњу, пружи руку и дохвати је за плетенице савијене у вијенац на потиљку. Меке и сјајне, а дебеле као дјечија рука иза шаке.

Жена врисну, изви се цијелим тијелом уназад, посрну, али не паде, па се отрже и опет потрча. Њему у руци остаде само крајчић црвене пређе којом бијаше везала плетенице у вијенац. Погледа пређу, црвену ради урока и само зину и застакли очима још јаче.

Жена настави да бјежи кроз камењар и између коса. Просуле јој се плетенице по леђима, па је у трку ударају по плећкама. Осврну се иза себе на брзину да види гдје је Кахриман, па настави да трчи између камења и коса. Сва унезвијерена, а руке само што лете на све стране.

Кахриман на брзину сјаха, јер коњ није имао куда кроз косе и камењар, па потрча за њом. Опет му добро од-

маче. Цијелих педесет метара трчао је за њом кроз камењар, а онда између неких храстових стабала, задихан и знојав.

Из шуме истрчаше право на гумно, гдје су Кривокапићи врхли јечам, прво Милица, па одмах за њом Кахриман. Она лагано цикну и изгуби се између чељади и пластова жита и сламе. Кахриман застаде на самој ивици гумна.

Дочекаше га ледени погледи и стиснуте вилице. И он се смрачи. Задихан трже за сабљу, извуче је из корица, али не стиже да подигне руку и размахне оштрицом. Један мрки Кривокапић прискочи с леђа и прободне га гвозденим вилама кроз бубреге. Преблијеђе и згрчи му се лице.

У своме вијеку пресекао је пуно вратова и гледао како трупина копа ногом, а на врату смијешно искаче гркљан попут окорубаног клипа кукуруза. Мирна је једино глава на којој се очи стакле и брзо гасе, а уста лагано отварају. У тим тренуцима мислио је да ништа од смрти није лакше. Али ово је нешто друго. Од овога се тресу вилице и цијело тијело болно грчи. И снага се нагло губи и све претвара у дрхтање. Ни дах да се поврати. Све је само бол. Не може чак ни сабљу да подигне и са њом замахне на крвника иза леђа. Дрхти цијело тијело од главе до пете.

У дјелићу секунде сјети се једне младе и лијепе Влахиње испод Чемерна. Сусрео је у шуми на уску путељчићу и саму. Стигао је брзо јер јој је нога запела за букове жиле, па је пала. Он је притрчао, пао по њој и сву је поклопио. За час је потргао оно мало одјеће са ње. Дјевојка се опирала невиђеном жестином. Узалуд је уразумљивао шамарима. Гребала га је, ударала ногама и рукама и сваки час пљувала. Једном је руком држао и шамарао, а другом се распојасавао. Вриштала је и дозивала у помоћ, па јој је огромним дланом притискивао уста.

Ситна, али већ надошла и пожељна. Црвене јој се усне таман као увор у младе коке кад хоће да пронесе. Учини му се да је већ савладао њен отпор и прилеже по младом тијелу, али она се тада нагло изви и шчепа га зубима за нос. Удари је и трже цијелим тијелом назад, а она поново паде на маховину и суво буково лишће. Зали га крв.

Крену десном руком да докучи нешто чиме би зауставио крв, а она поче да се искобељава испод њега. Одједном напипа нож, извуче га, стеже чврсто корице и удари је снажно испод мале и обле сисе. Само што чу мукао и кратак крик, а тијело се стресе и клону. Он устаде, забодје трипут крвав нож у меку земљу и одмах поче да се сређује не обраћајући више уопште пажњу на ситну дјевојку која је умирала крај њега на мекој маховини и сувом буковом лишћу.

И сада, док је падао лицем према земљи, Кахриман се не присјети мјесечевог лица лијепе невјесте, него још једном угледа ситну дјевојку испод Чемерна и њене очи препуне мржње и отпора.

Кривокапић трже вилама уназад, па му их још једном снажно забодје, али сада у врат. Јак млаз тамне крви шикну из убоденог мјеста и попрска житно класје на гумну. Све се угаси.

Кривокапићи се пометоше и ускомешаше. Онај младић што га је пробо вилама први се снађе. Он докопа Кахриманову сабљу, диже је изнад главе објема рукама, замахну снажно и оштрица дубоко засијече у врат и раме полумртва човјека. Томе Кривокапића младићу бијаше име Андрија, а лијепа невјеста, са лицем боје мјесечине, била је доведена за његовог старијег брата.

Кахриман се брзо смири. Међу Кривокапића чељади тек тада настаде немир и комешање. Крупан и зао Турчин лежао је мртав на ивици гумна и са те стране ствар је била у реду. Али, шта ако је неко, осим њихове чељади, видио

шта се догодило? Доведоше и лијепу невјесту и она по-свједочи да је био само овај један Турчин, али је имао и коња.

Одлучише да га затрпају сламом ту на гумну, да наставе посао као да се ништа није ни догодило, а чим се смрачи да уклоне тијело. Таман кад су се спремали да на Кахримана навале сламу, на путелчићу изнад кућа појавише се она двојица Мемића и све видјеше. Нешто прозборише између себе, а онда окренуше коње и касом појаше према друму.

Кривокапићи претрнуше. И одмах међу њима изби свађа. Старији су за све кривили Андрију и касно му објашњавали како је ваљало мировати и Турчина још једном одобровољити покорношћу, јелом и пићем.

Младић плану. Зар је требало да чека да их исијече и да им отме невјесту? И зар њима није јасно да је овај Кахриманов долазак био потпуно другачији од оног првог?

Али узалуд је објашњавао и доказивао да другог избора није било. На крају му је најстарији Кривокапић, кућни домаћин Алекса, смиреним и тихим гласом рекао:

– Ти си, синко, данас ископао темеље наше куће и угасио огњиште у њој.

Те га ријечи дотукоше. Изговорене лагано и тихо, а достојанствено и без срџбе, оне су биле коначна пресуда. Све замуче и све утону у срџбу и страх.

Андрија без ријечи уђе у кућу, узне неки хаљетак и пребаци га преко рамена, пољуби кућни праг и лагано крену каменитом стазом према Турском друму. Ни тада нико не проговори. Мајка крену у три велика корака за њим, па се ухвати за један јасен, застаде и промуклим гласом закука:

– Сине, куку ми таман данас!

А онда паде земљи и одмах покуша да се поново дохвати стабла и подигне. Притрчаше, ухватише је испод